

CREDINȚĂ SIMPLĂ SAU/ȘI CREDINȚĂ GÂNDITĂ? Cazul Clement Alexandrinul și Origene

Damian PĂTRAȘCU

Riassunto: In questo lavoro si vuole studiare il rapporto tra fede e gnosi, così come è stato pensato da due autori normativi dell'epoca patristica in questo argomento, cioè Clemente Alessandrino e Origene. Dallo studio dei testi presi in esame, possiamo vedere chiaramente la necessità della conoscenza in ordine alla fede (Clemente Alessandrino) e anche la bontà della semplicità della stessa fede (Origene), anche se non si esclude anche qui, per quelli che sono in condizione di farlo, di ricorrere allo studio di essa.

Parole-chiavi: fede, filosofia, padri della chiesa, Origene, Clemente Alessandrino, tradizione, rapporto, semplicità, logos, gnosi, ortodossia, eterodossia, ragione, sapienza.

În loc de introducere

Perioada de 12 luni în care pontiful roman, Papa Benedict al XVI-lea, a propus Bisericii să reflecteze asupra credinței este una nici scurtă, nici lungă. Ceea ce mi se pare de subliniat, după de acum mai bine de 100 de zile trecute, este preocuparea multor creștini, din toate păturile religioase ale Bisericii, de a aprofunda, de a cunoaște mai bine și a revigora credința lor prin numeroasele inițiative organizate atât la nivel pastoral, cât și academic-științific. Dar mă întreb, în contextul a ceea ce voi spune mai departe în această conferință: este oare necesar să ne reîntoarcem la Sf. Părinți, la tradiție? Voi răspunde cu ajutorul marelui patrolog Lucian Turcescu⁴, din păcate, puțin cunoscut la noi în țară⁵, care spune:

Sunt de acord cu tine că reîntoarcerea la sursele patristice este necesară și fertilă – la urma urmei, nu are sens ca fiecare generație să redescopere roata sau ca fiecare generație să afirme cu aroganță că nimic valabil nu s-a scris înaintea ei și că totul poate începe de la zero. Pe de o parte, trebuie să construim pe fundația anterioară, dacă aceasta este serioasă. Pe de altă parte, nu cred că trebuie să devenim sclavii tradiției, fie ea și teologică, iar aceasta să ne împiedice să mai

---

⁴ C. BĂDILĂȚĂ, *Știință, dragoste, credință. Convorbiri cu patrologi europeni*, Curtea Veche, București 2008, 162-163.

⁵ Profesorul Lucian Turcescu este director de Studii Post-Graduate la Departamentul de Teologie al Universității Concordia (Montreal, Canada) și Președinte al Societății Canadiene de Studii Patristice.

vedem lucrurile și altfel decât în lumina tradiției. (...) La urma urmei, citind operele Părinților, realizezi că ei nu erau nici pe departe atât de legați de tradiție cum credem noi, ci erau foarte creativi și de multe ori gata să adapteze gândirea precursorilor lor la noile probleme, de multe ori, fără a da referințele necesare.

Cred că în această din urmă frază se află cheia de lectură a recurgerii la Sf. Părinți, dacă se vrea într-adevăr să se revigoreze credința în fiecare om de bunăvoință.

Tradiția deci, cea care a fost cunoscută și trăită de Sf. Părinți, nu este ca o pia-tră monolitică, imobilă și sclerozată, ci ca un organism pluriform și plin de viață. Este o modalitate de viață și de doctrină care cunoaște, pe de o parte, incertitudini și tensiuni, cercetări făcute cu greu și, pe de altă parte, decizii prompte și curajoase, care s-au revelat a fi de o mare originalitate și de o importanță decisivă. A urma Tradiția vie a Sfinților Părinți nu semnifică alipirea cu orice preț de trecut, ci a adera cu siguranță și libertate de cercetare la linia credinței, menținând o orientare constantă către fundamentul său: ceea ce este esențial, ceea ce durează și nu se schimbă. Este vorba despre o fidelitate absolută, în multe cazuri dusă și probată *usque ad sanguinis effusionem* către dogmă și acele principii morale și disciplinare care arată funcția lor de neînlocuit și fecunditatea lor, chiar în acele momente în care apar idei noi (...). Cu alte cuvinte, unitate în diversitate și progres în continuitate cu Tradiția¹.

1. Clement din Alexandria: gnoza adevărată

Reflecții aprofundate asupra distincției dintre credința simplă și o cunoaștere a ei mai aprofundată le găsim pentru prima dată la teologii alexandrinii de la sfârșitul secolului al II-lea și începutul celui de-al III-lea. „Este mai bine să ai «gnoza» decât adevărata credință”, a sentențiat programatic Clement Alexandrinul². Acesta era convins că Lógosul „ne îndeamnă la gnoză”³. Cu termenul „gnoză”, el a înfruntat constructiv provocarea gnosticismului, pe care teologi precedenți, ca, de exemplu, Irineu din Lyon și Tertulian, o trataseră mai degrabă defensiv. Deși aceștia încercaseră să apere substanța credinței Bisericii de falsificări, nu reușiseră să contrapună fascinației intelectuale a cercurilor gnostice nicio alternativă eclezială. Sarcina de a construi o formă de creștinism caracterizată de un nivel foarte înalt de reflecție a fost începută pentru prima dată acolo unde și gnosticismul poseda unul dintre centrele lui culturale cele mai vitale, adică Alexandria⁴.

¹ Cf. CONGREGAȚIA PENTRU EDUCAȚIA CATOLICĂ, „Instrucțiunea *Studiul Sfinților Părinți în cadrul formării la viața prezbiterală*”, în D.Gh. PĂTRAȘCU, *Patrologie și Patristică, sec. I-IV*, I, Serafica, Roman 2006, 15-17.

² CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 6, 109, 2 [682].

³ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, 1, 92, 3 [270].

⁴ Cf. CH. BIGG, *Creștinii platonicieni din Alexandria*, Herald, București 2008. Cf. și *Originile creștinismului*, Polirom, Iași 2002, mai ales 363-369.

Aici, Biserica nu își putea permite în niciun caz să se limiteze la simpla conservare a stării ei patrimoniale. Era, în schimb, necesar să înfrunte în mod ofensiv strategiile gnosticilor, care duceau cu succes spre rătăcire credincioșii. Dorita legătură dintre intelectualitate și credință trebuia să facă posibil să rămână în Biserică acei creștini care nu erau mulțumiți cu predicarea comunitară convențională, cei care erau sensibili față de esoterismul gnostic și credeau că vor afla acolo ceea ce predicarea Bisericii nu era capabilă să le ofere lor⁵.

Clement din Alexandria a încercat să găsească o cale de mijloc între atitudinea gnosticismului, ostilă credinței, pe de o parte, și curentele creștinismului ortodox, fideiste și critice față de știință, pe de altă parte⁶. De aceea, credința constituie fundamentul⁷. Cuvintele profetului Isaia: „De nu veți crede, nu veți înțelege” (7,9: LXX) au fost folosite, așa cum va face mai târziu și Augustin, pentru a confirma acest punct de plecare la care nu se poate renunța⁸, dar, în același timp, și pentru a indica deja sfârșitul:

pentru gnoză, credința devine perfectă [...]. Din această bază a credinței este necesar să ne înălțăm pentru a primi [...], prin harul lui Dumnezeu, „gnoza”, în jurul lui în măsura posibilului. [...]. Nu a te îndoi de Dumnezeu, ci a crede este fundamentul „gnozei”⁹.

Gnoza este în stare să motiveze ceea ce credința se limitează să accepte:

Credința este, pentru a o spune așa, o „gnoză” drept compendiu al adevărilor cele mai necesare, este demonstrația (*apodeixis*) fermă și sigură a adevărilor asumate prin credință. Ea este construită pe credință cu ajutorul învățăturii Domnului și ne însoțește spre o posedare a științei și care nu se poate pierde¹⁰.

Numai credința făcută obiect de reflecție face posibilă distincția dintre ortodoxie și heterodoxie¹¹. Idealul aici prezentat al unei gnoze creștine nu trebuie însă conceput în manieră pur intelectualistă. Este vorba despre o entitate complexă, unde sunt legate între ele elemente intelectuale, religioase, mistice și morale. Această formă de gnoză nu semnifică în niciun caz o volatilizare raționalistă a conținutului credinței, ci consta mai ales într-o comprehensiune mai profundă și mai intensă a adevărului revelat, însoțit de un perfecționament etic progresiv al creștinului. Concepția lui Clement pleacă de la credință (*pistis*) și conduce, cu ajutorul iubirii (*agape*), la

⁵ Cf. ORIGENE, *Comm. in Joh.*, 5, VIII [283ss.].

⁶ cf. J. LEBRETON, „La théorie de la connaissance religieuse chez Clément d'Alexandrie”, *RSR* 18 (1928) 457-488.

⁷ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 7, 20, 2 [742]; 55, 5, [773ss.].

⁸ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 1, 8, 2 [15]; 2, 17, 4 [191].

⁹ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 7, 55, 2-3.5 [773].

¹⁰ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 7, 57, 3 [775]; cf. 2, 48, 1 [219].

¹¹ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 1, 35, 2 [48ss.].

cunoaștere (*gnosis*), sau, cu alte cuvinte, prin cunoașterea iubirii¹². În ultimă instanță, scopul gnozei este cel de a ne face conformi/asemănători (*omoiosis*) lui Dumnezeu și este, de aceea, o formă de teologie sapiențială care unește cu Dumnezeu.

Diferit de Irineu și Tertulian, Clement a folosit în mod pozitiv cuvintele Domnului conținute în *Mt* 7, 7 și fluturate de către gnostici, pentru a sublinia insuficiența credinței mulțumite de sine și pentru a reclama o angajare decisă în câmpul cunoașterii:

Cât privește credința, noi afirmăm că ea nu trebuie să se producă de la sine, în inerția „subiectului”, ci cu ajutorul cercetării (*xetesis*). De fapt, nu pot spune că nu trebuie căutată deloc, deoarece „caută și vei găsi” spune Domnul¹³.

Cu ajutorul acestei probe scripturistice, el demonstrează că aprofundarea credinței este o poruncă a aceluiași Lógos:

Lógosul nu vrea să fie inert în fața adevărului și, de fapt, oțios, cel care a îmbrățișat credința. Spune într-adevăr: „căutați și veți găsi”, însă limitează cercetarea la regăsire și ostracizează vorbăriile inutile, acordând un loc contemplației (*theoria*) care ne întărește în credință¹⁴.

Pentru el, tehnica cercetării propriie a filosofiei grecești era cea care, departe de a aliena de la credință, putea să folosească să se obțină „sigură convingere în a fi surprins adevărul din știința semnificațiilor «ascunse»”¹⁵.

Așa cum filosofia pleacă de la nedemonstrabilitatea primelor principii¹⁶, la fel teologia pleacă de la certitudinile credinței, de la sigurele conținuturi ale revelației, pentru a ajunge la cunoașterea adevărurilor¹⁷. Metoda cercetării teologice constă în a pune una în fața celeilalte fiecare afirmație a Scripturii și a le confrunta între ele, pentru ca ceea ce se crede să se transforme în cunoaștere, rod al reflecției, iar coerența diferitelor conținuturi ale credinței să devină clară¹⁸.

Dar tocmai prin felul de apropiere față de Scripturi se manifestă acum, încă o dată, diferențele dintre creștini, dintre simplitii credincioși (*pistoi*) și adevărații gnostici (*gnostikoi*): „Nu tuturor le este dată «gnoza» (cf. *1Cor* 8,7): unii văd corpul Scripturilor, frazele și numele [...], alții deosebesc ideea și ceea ce este semnat de literă”¹⁹. Însă cunoașterea superioară a gnosticului

¹² A. MÉHAT, *Étude sur les „Stromates”*, pp. 475-488.

¹³ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 5, 11, 1 [498ss.].

¹⁴ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 1, 51, 4 [64]; cf. 8, 1, 1-2, 5 [855ss.].

¹⁵ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 1, 20, 3 [32]; cf. 1, 32, 4 [46ss.]; 99, 1 [108ss.].

¹⁶ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 8, 8, 6 [861].

¹⁷ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 5, 5, 2.4 [492ss.].

¹⁸ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 1, 20, 3 [32].

¹⁹ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 6, 132, 3 [698]; cf. 7, 95, 9 [810].

creștin nu trebuie concepută ca o posesie exclusivă și privilegiată a științei. Pentru Clement, existența gnostică culminează în activitatea didactică²⁰.

Dacă până aici s-a prezentat care este înțelegerea adevăratului gnostic din partea lui Clement, bazându-ne mai ales pe opera *Stromatele*, în rândurile ce urmează vom căuta să intrăm mai în profunzime în argument, ținând cont, de această dată, de întreaga lui operă.

Doctrina cunoașterii

Pentru a înțelege adecvat gnoza trebuie în mod necesar să examinăm și concepția lui despre credință, care este strâns legată de aceasta. Considerațiile lui Clement în legătură cu credința constituie o încercare serioasă de a da o explicație științifică acestui concept, care apare atât de frecvent în Evanghelii. Clement era foarte conștient de opoziția grecilor relativă la conceptul de „credință”, care este tipic religiei creștine: unii filosofi criticau dur ușurința cu care credeau creștinii în cuvintele lui Isus, fără să încerce să le dea o explicație rațională. În mod asemănător, și unii gnostici, în special cei care aparțineau școlii lui Valentin, distingeau credința, care era tipică credincioșilor simpli, de gnoză, care, în opinia lor, era un dar mai profund, acordat ca privilegiu doar unor persoane, și anume celor cucernici.

Pe de altă parte, unii creștini aveau o atitudine efectiv periculoasă, deoarece refuzau să dea o semnificație mai profundă credinței lor și nu doreau s-o dezvolte într-o formă superioară de cunoaștere. Această atitudine a persoanelor mai „simple” (însă vinovate tocmai pentru renunțarea lor la aprofundarea mesajului evanghelic și la semnificația Scripturilor) va constitui un motiv de critică din partea lui Origene.

Opunându-se acestei simplități a masei creștinilor, Clement²¹ ia în discuție problema logicii și a epistemologiei. El susține că unele demonstrații trebuie să se bazeze pe principii de nedemonstrat, care sunt, în sine, vrednice de credință. Așadar, demonstrația rațională se realizează, la o ultimă analiză, prin „credință” într-un principiu: datorită acestei credințe se poate presupune adevărul unui principiu nedemonstrat²². Această doctrină amintește de ceea ce spusese Aristotel, în opinia căruia este imposibil să pretinzi o demonstrație pentru fiecare demonstrație, motiv pentru care unele demonstrații trebuie să plece de la anumite principii absolute, nedemonstrate și adevărate, însă, oricum, vrednice de credință²³. Această concepție

²⁰ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 7, 52, 1 [770]; cf. 2, 46, 1 [218]; 7, 4, 2 [729]; 53, 5-6 [772]. Cf. și M. FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, Queriniana, Brescia 2010, 22-25.

²¹ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 7, 6, 7-7, 2.

²² Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 7, 96, 5.

²³ Cf. ARISTOTEL, *Analiticele prime*, 64b, 32-36; cf. *Analiticele posterioare*, 71b, 20-23, etc.; *Topica*, 100b, 18, 21; *Etica nicomahică*, 1140b, 31-33.

a fost reluată apoi de medioplatonicianul Alcinous²⁴ și se regăsește, în sfârșit, și la Clement²⁵. Acum, care sunt aceste principii ale demonstrației? Bineînțeles, în primul rând, principiile universale; însă, în opinia lui Clement, este și principiul care apare clar senzației și intelectului²⁶. Așadar, cunoașterea științifică se bazează pe aceste două facultăți ale omului²⁷. Mai mult, Clement consideră necesară confirmarea credinței prin „consimțire”²⁸, prin acel proces cognitiv susținut de stoici, prin care omul acceptă ce îi este furnizat de simțuri.

În *Stromate*, 2, 16, 3, găsim chiar o atitudine favorabilă doctrinei epicu-reice a cunoașterii. De fapt, „credința” este definită „preconcepție” (*prolepsis*), un termen propriu lui Epicur. Într-adevăr, în opinia lui Epicur, cunoașterea se bazează pe senzație, iar toate senzațiile sunt adevărate; „preconcepția” nu este altceva decât concentrarea minții asupra clarității percepției sensibile; așadar, ea este produsul senzației.

Pe scurt, termenul „credință” indică, pentru Clement, acceptarea primelor principii ale demonstrației, care însă nu sunt demonstrate; indică acceptarea, ca principiu al demonstrației a ceea ce apare evident rațiunii și minții; așadar, a oricărui tip de cunoaștere imediată, bazată pe percepția simțurilor și exprimată prin termenii „consimțire” sau „preconcepție”. Însă este un privilegiu și o necesitate pentru o demonstrație științifică să ajungă la o concluzie demnă de încredere. Așadar, termenul *pistis* desemnează și încrederea fermă a rațiunii în adevărul demonstrației la care s-a ajuns²⁹. O asemenea credință, o asemenea încredere, are, din acest motiv, un caracter științific doar dacă demonstrația însăși este științifică. De fapt, unele demonstrații sunt științifice, în timp ce altele se bazează doar pe opinie³⁰. Această distincție, după părerea lui Salvatore Lilla, derivă din distincția aristotelică dintre silogism științific și silogism dialectic și retoric³¹, iar Clement repetă raționamentul aristotelic în *Stromate* 2, 49, 2 și 8, 7, 8. Dar toate aceste doctrine făceau deja parte din sincretismul filosofic al secolului al II-lea d.C. și se prezintă din nou în medioplatonism. De fapt, și Alcinous adoptă distincția aristotelică dintre cele două silogisme³². În sfârșit, *pistis*, întrucât este produsul demonstrației științifice, corespunde și cunoașterii

²⁴ Cf. *Didaskalikòs*, 5.

²⁵ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 8, 8, 1.

²⁶ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 8, 7, 3-4; 14, 3.

²⁷ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 2, 13, 2.

²⁸ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 2, 8, 4; 54, 5-55, 1.

²⁹ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 8, 5, 1.3; 7, 6.

³⁰ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 2, 48, 1.

³¹ Cf. ARISTOTEL, *Analiticele prime*, 46a, 9-10; *Topica*, 100a, 27-30 în S. LILLA, *Clement of Alexandria. A study in Christian Platonism and Gnosticism*, Oxford 1971.

³² Cf. *Didaskalikòs*, 153, 27ss.

științifice care este *gnosis*³³. Însă, pentru Clement, întrucât cunoașterea științifică se poate dovedi doar dacă rațiunea deține *pistis*-ul, adică ferma convingere în existența unui adevăr, *pistis*-ul poate fi considerat ceva mai elevat decât epistema sau știința bazată pe presupuneri raționale³⁴.

2. Origene, începutul unei teologii științifice

Și Origene³⁵ s-a pronunțat în favoarea unei credințe raționale: „După înțelegerea doctrinei creștine, este mult mai bine să se accepte argumentele credinței cu ajutorul rațiunii și al înțelepciunii, decât cu ajutorul simplei credințe”³⁶. El a făcut distincție între *sola fide* și cunoașterea care se adaugă credinței³⁷. În principiu, credința simplă este capabilă să se dezvolte. Există posibilitatea ca omul să se înalțe de la aceasta spre gnoză. Aceasta din urmă constă, la rândul ei, în primul rând, în investigarea sensului Scripturilor și în recunoașterea misterului lor³⁸. Asemenea lui Clement, și Origene a voit să contrapună gnosticismului o înțelegere aprofundată a credinței pe o bază eclezială. Gnoza creștină are ca obiect tradiția derivantă, prin Biserică, de la apostoli (κρηρυγμα εκκλησιαστικον). Dar, cât privește terminologia, el s-a comportat mai prudent și nu a vorbit niciodată, dată fiind din start accepțiunea eretică, despre gnosticul creștin. Credinței simple (*pistis*), el îi contrapune înțelepciunea (*sophia*), știința (*epistème*) și cunoașterea (*gnosis*), sau le concepe ca fiind treapta ei superioară. În polemica cu păgânul Celsus, care le reproșa creștinilor că sunt ingenui, că ei cred orbește și că renunță să-și pună întrebări³⁹, Origene recurge la diferite texte scripturistice (cf. *Prov* 10, 17; *Sir* 21, 18; *Tit* 1, 9) și, nu în ultimul rând, la *lóghion*-urile lui Isus privitoare la căutare (cf. *Mt* 7, 7b), pentru a demonstra că și Lógosul divin ar recomanda folosirea dialecticii, că demonstrațiile și criticile ar fi importante pentru o credință făcută obiect al reflecției și că necesara cercetare ar consta în studiul sensului Sf. Scripturi. El a luat în mod expres distanță de ideile religioase problematice ale acelor creștini care „nu sunt capabili să înțeleagă cu claritate ceea ce privește fiecare chestiune în parte, nici nu au voință să se implice în studiul Sf. Scripturi,

³³ Cf. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, 2, 49, 3.

³⁴ Cf. C. MORESCHINI, *Istoria filosofiei patristice*, tr. A. Cheșcu, M.S. Chirilă, D. Cernica, Polirom, Iași 2009, 105-107.

³⁵ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 13, 56.

³⁶ Cf. L. PERRONE, „Fede/ragione”, în A. MONACI-CASTAGNO, *Origene. Dizionario*, Città Nuova, Roma 2000, 157-161; cf. H. CROUZEL, „Actualité d’Origène. Rapports de la Foi et des Cultures. Une Théologie en Recherche”, *NRTh* 102 (1980) 386-399.

³⁷ Cf. ORIGENE, *Comm. in Joh.*, 19, 3, 20, 568; *Comm. in Math.*, 12, 15 (vol. I, 308ss).

³⁸ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 33, 264ss.

³⁹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 9, 50ss; 3, 44, 258ss; 6, 10, 493ss.

deși Cristos a spus «cercetați Scripturile» (*In* 5, 39)⁴⁰. Cu toate acestea, Origene recunoștea că, în câmpul bisericesc, ar exista numai și întotdeauna puțini experți care și-ar dedica întreaga lor viață studiului Scripturii⁴¹ și a făcut distincție între sarcina filosofului de a demonstra „adevărurile acestei doctrine cu argumente de orice fel, luate din Scripturile divine sau obținute din raționamente logice”, și creștinul comun, mai simplu, care, aparținând poporului și care nu este în stare să facă reflecții pretențioase, se încredințează cu simplitate Răscumpărătorului și se mulțumește cu credința simplă a cuvintelor lui⁴².

Origene a fost unul dintre primii teologi creștini care au reflectat pentru prima dată, în manieră completă și aprofundată, asupra intrinsecei plauzibilități și coerențe a credinței creștine. El a făcut acest lucru în mod sistematic, mai ales în opera *De Principiis*, pe care a compus-o între anii 220-231 pentru a face cunoscut creștinilor instruiți și, în parte, și necreștinilor gândirea lui teologică. Tratând despre Dumnezeu, Sf. Treime, întrupare și escatologie, crearea ființelor spirituale și a celor materiale, Origene înțelegea să prezinte felul potrivit pentru ca destinatarii să poată ajunge și să trăiască o credință vie. În acest sens, opera nu conține o dogmatică tematic completă și compactă, cât mai ales el vrea să propună o „modalitate de a face” teologie, care discută chestiuni decisive ale profesiunii de credință și care încredințează verificarea propunerilor de soluții cititorului⁴³.

Credința în afara semnificației ei creștine

Lui Celsus, care le reproșa creștinilor că impun credința, și în afara unei reflecții asupra obiectului credinței, de care nu toți sunt capabili, Origene răspunde că întreaga activitate umană este bazată în mare parte pe o credință. Acest lucru este valabil și pentru filosofie, pentru că nu se aderă la o sectă sau la o doctrină, dacă mai întâi nu s-a parcurs drumul pe care acesta îl implică⁴⁴. Același lucru este valabil pentru toate acțiunile umane. Marinarul, atunci când se îmbarcă pe o navă, crede că va ajunge la destinație; la fel precum cel ce se căsătorește și aduce pe lume copii, crede că toate vor merge bine, cu toate că nu mereu va avea succes. Fără o anumită credință în buna reușită, omul nu poate întreprinde nimic⁴⁵. Dacă s-ar aștepta, pentru

⁴⁰ ORIGENE, *Contra Celsum*, 5, 16, 427.

⁴¹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 6, 37, 525ss.

⁴² ORIGENE, *Contra Celsum*, 4, 9, 303.

⁴³ Cf. M. FIEDROWICZ, *Teologia dei Padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 25-27.

⁴⁴ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 10, 5.

⁴⁵ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 1, 10.11.

a întreprinde ceva în viață, să aibă certitudinea că totul va merge spre bine, nu ar mai face niciodată nimic: cu alte cuvinte, n-ar putea să trăiască.

Această credință în buna reușită a proiectelor omului este mai mult încredere decât credință religioasă: este încrederea că toate vor merge bine, fără intervenția explicită a vreunei divinități. Există astfel, la opusul credinței creștine, o credință a păgânilor, nu de bun augur, ci mizerabilă. Ea provine din diferențele de educație⁴⁶. Credința în Antinoo, favoritul lui Adrian, zeificat de el după moarte, este calificată ca fiind mizerabilă⁴⁷ (*atychês*). La fel, există o credință în demoni, care sunt zeii păgâni. Celsus îndeamnă creștinii să creadă în aceștia⁴⁸, pentru că – susține el – aceștia îi aparțin lui Dumnezeu⁴⁹. De fapt, Celsus crede într-un Dumnezeu suprem și unic, superior tuturor zeilor păgânilor și tuturor *daímones*, termen ce poate indica „demonii buni”. Nu există numai demoni care reclamă credință, ci există și filosofi, directorii de școli, pentru că nu se critică o școală filosofică având încă de la început cunoștințe suficiente pentru a exprima opinii asupra acesteia.

Ce este credința creștină?

Este ceea ce creează adeziunea față de Isus, încredințarea unui Dumnezeu suprem, recunoștința față de cel care ne-a ghidat cu harul său divin. Este credința în sinceritatea evangheliștilor care nu conțin nicio urmă de inautenticitate, de înșelăciune, de ficțiune și de impostură, nimic sofist⁵⁰. Este credința în Isus, Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu, care se identifică încă de la origini cu toate virtuțile: este celebră doctrina Origeneiană a *epínoiai*⁵¹, a titlurilor date lui Cristos și corespondentelor acestora, printre altele, cu virtuțile... Este necesar să se creadă și în umanitatea lui Cristos, nu numai în divinitatea Lui. Este necesar să se creadă în sufletul și în trupul lui omenesc. Umanitatea lui Cristos este divinizată de participarea la divinitatea lui, nu numai în Isus singur, ci și în credinciosul care trăiește viața pe care Isus a învățat-o⁵².

Credința se aplică profețiilor venirii lui Cristos, viitor pentru iudei, trecut pentru creștini, dar nicio profeție dintre acestea nu este citată de Celsus⁵³.

⁴⁶ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 38, 22.

⁴⁷ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 38, 2.

⁴⁸ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 8, 24, 6, 2; 27, 15; 57, 17.

⁴⁹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 8, 29, 2.

⁵⁰ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 39, 4.

⁵¹ Cf. H. CROUZEL, *Le contenu spirituel des dénominations du Christ selon le Livre I du Commentaire sur Jean d'Origène*, în *Origeneiana Secunda*, Second colloque international des études origéniennes, Roma 1980, pp. 131-150.

⁵² Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 28, 37.

⁵³ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 4, 2, 1.

În mod asemănător, trebuie să fim atenți la faptul că Dumnezeu suprem vede toate acțiunile noastre⁵⁴: ea are ca fundament Cuvântul și prezența lui Dumnezeu în el⁵⁵. Împreună cu credința, există speranța într-o altă viață mai bună⁵⁶.

Celsus îi întreabă pe creștini despre motivațiile credințelor lor. Origene nu-i reproșează nimic, dar scrie acest tratat, nu pentru adevărații credincioși, care nu puteau fi răniți de atacurile lui Celsus, ci pentru cei slabi în credință, aruncați aici și colo de orice vânt al doctrinelor⁵⁷. Fundamentul (*hypóthesis*) credinței este Dumnezeu și promisiunile lui Cristos făcute dreptilor, și învățătura asupra pedepselor aplicate celor nedrepti⁵⁸.

Celsus îi mai cere și credința în favoarea zeilor lui, de exemplu, față de vindecările operate de Asclepios. El însă nu poate arăta mulțimile imense – după spusele lui – care-l recunosc pe Asclepios, în vreme ce noi putem arăta mulțimile care cred în Isus și cer vindecare de la el.

Diferite genuri și grade ale credinței

Celsus îi acuză pe creștini că profesează o credință simplă și refuză să reflecteze asupra acesteia: „Nu examina, ci crede”. La aceasta, Origene răspunde că o credință simplă este valabilă pentru începători și pentru cei care nu posedă mijloacele pentru a aprofunda credința lor și că aceasta îi justifică; dar pe cel care este capabil să-și aprofundeze credința, acela trebuie să facă acest lucru. Cu siguranță, nu este necesar să se aprofundeze credința pentru a adera la creștinism, dar, odată aderat, nu trebuie să se rămână la stadiul inițial⁵⁹. Într-adevăr, este bine să se dea propriul consimțământ cu ajutorul rațiunii și al înțelepciunii, dar este posibil ca Logosul să prefere credința simplă, pentru a nu lăsa oamenii dezorientați, și să-i salveze astfel pe credincioși de „nebulia predicării”⁶⁰. Dar Celsus îi ia în râs pe cei care profesează o credință simplă...⁶¹ Și, urmând o explicație detaliată a Evangheliilor, comparate cu miturile grecilor,

noi nu spunem aceste lucruri pentru a invita persoanele însuflețite la o credință simplă și neatentă, ci cu intenția de a stabili că cititorii au nevoie de o judecată sănătoasă și de o examinare aprofundată și să intre în vreun fel în atenția scriitorilor pentru a înțelege în ce duh a fost descris fiecare eveniment⁶².

⁵⁴ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 4, 53, 23.

⁵⁵ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 4, 53, 29.

⁵⁶ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 3, 9.

⁵⁷ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, Proemio, 6, 7; 5, 18, 6.

⁵⁸ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 8, 51, 12.

⁵⁹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 9.

⁶⁰ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 13, 29.

⁶¹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 4, 55, 43.

⁶² ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 42, 26.

Totul constă în a căuta să se intre în atenția și în gândirea autorului. Trebuie să subliniem că această expresie din urmă arată în ce fel este necesar să se citească Evanghelia, ca, de altfel, toate celelalte cărți biblice. Dar Celsus, spune Origene, nu se comportă în acest fel aproape niciodată, el nu a înțeles semnificația Scripturilor⁶³. El ajunge să afirme că persoanele creștine interzic tuturor înțelepților accesul la doctrina credinței lor și se limitează la atragerea ignoranților și a sclavilor⁶⁴. Acest lucru se aplică bine, după Celsus, după cum îl citează Origene, celor două categorii de creștini, adică cei care încearcă să pătrundă tot mai mult doctrina și cei care nu se preocupă aproape deloc sau nu posedă mijloacele pentru a face acest lucru⁶⁵: „Există dintre aceia care nu pot primi mai mult decât îndemnul să creadă în ceea ce noi predicăm. Cu alții, atât cât este posibil, noi discutăm punând întrebări și oferind răspunsuri”⁶⁶.

Această din urmă metodă de expunere este atestată încă din Antichitatea păgână și o regăsim frecvent în Biserica de la începuturi. Prima categorie, într-un fragment, este definită în mod sever: „mulțimea celor care par să creadă”⁶⁷, pentru că credința lor are nevoie să se sprijine pe modele sensibile, pe sărbători concrete. Dar este mai de preferat să se aibă, drept consecință a credinței asupra căreia nu s-a reflectat, o modalitate de viață mai bună, decât să se aștepte îmbunătățirea acesteia după ce se va fi reflectat asupra fundamentelor credinței⁶⁸.

Diferența dintre credința „simplă” sau „mai simplă” și cea gândită revine deseori în *Împotriva lui Celsus*, sub pana lui Celsus sau a lui Origene. După ce le-a găsit miturilor grecești o semnificație alegorică de ordin filosofic, Celsus neagă creștinilor de a putea face la fel, iar Origene îi răspunde cu vivacitate: evanghelia însăși este un exemplu în acest sens⁶⁹. Uneori, Origene se scuză că faptul că în explicațiile sale depășește credința celor simpli, pentru că altfel nu i-ar putea răspunde lui Celsus⁷⁰. Ambii sunt de acord asupra prețului unei credințe culte, dar Celsus nu este aprobat atunci când neagă vreo valoare credinței simple⁷¹. După părerea lui Origene, nu este rațional să se dea crezare, așa cum face Celsus, istorioarelor păgâne, să se respingă, fără nicio cercetare rațională, acțiunile lui Isus⁷² și să se

⁶³ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 5, 20, 5.

⁶⁴ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 18, 22.

⁶⁵ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 2, 63, 24.

⁶⁶ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 6, 10, 30.

⁶⁷ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 8, 23, 1.

⁶⁸ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 2, 26; 10, 2.

⁶⁹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 4, 49ss.

⁷⁰ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 5, 15, 34.

⁷¹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 6, 10, 5.

⁷² Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 23, 25.

refuze a se crede că Isus a murit pe cruce pentru toți oamenii⁷³. Origene mărturisește că el examinează argumentările lor în fundamente⁷⁴, în vreme ce Celsus nu dă crezare Evangheliilor, în afară numai de ceea ce ar putea critica, fără să aprofundeze mai înainte.

Credință, cunoaștere și înțelepciune

Această distincție ascendentă, care provine din *1Cor* 12,8ss, este una dintre cele mai importante pe care o adoptă Origene⁷⁵. Credința reprezintă prima și indispensabila treaptă, deoarece cunoașterea și înțelepciunea pleacă de la credință și fără credință nu se poate nici cunoaște, nici să se fie înțelepți. Origene înțelege cunoașterea și înțelepciunea, concepute a căror diferențiere nu este ușor să fie trasată, într-un sens mistic, ca fiind contemplarea realităților divine, ferm rămânând că actul de credință este punctul de început indispensabil: cine nu începe prin a crede nu poate cunoaște, nici să obțină adevărata înțelepciune. Celsus disprețuiește tocmai persoanele fără o cultură umană, care, dacă se încred în Dumnezeu și pun în practică învățătura lui Isus, pot ajunge la cunoașterea adevărată⁷⁶.

Credință și rațiune

Nu este de ajuns numai să se creadă, ci mai este nevoie și să se cerceteze cu ajutorul propriei rațiuni ceea ce se crede⁷⁷. Conceptul de rațiune nu trebuie înțeles, așa cum s-ar spune în zilele noastre, în sens lat, indiferent din punct de vedere religios, deoarece rațiunea (Logosul) este numele Fiului Unul Născut al lui Dumnezeu. Cu toate acestea, este o facultate a raționamentului ce permite să se explice, să se confrunte și să se studieze afirmațiile credinței. De aceea, este necesar să se creadă cu rațiunea și să se trăiască ținând cont de aceste doctrine. Mulțimile care-l urmau pe Isus erau impresionate de logica – *akolouthía* – discursurilor sale. Plecând de la credința simplă, trebuie să urcăm, cu ajutorul rațiunii, până la sens, la *noûs*-ul Scripturilor, după cum afirmă *1Pt* 3, 15: să fim gata, oricui ne întreabă, să dăm cont de speranța noastră, să împărtășim credința cu cei ce nu o au⁷⁸. Ea nu este în contradicție cu „noțiunile comune”, așa-numitele *koinai ênnoiai*, adică noțiunile care stau la baza întregii experiențe umane⁷⁹.

⁷³ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 23, 19.

⁷⁴ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 2, 62, 4.

⁷⁵ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 6, 13, 23. Se poate vedea și studiul H. CROUZEL, *Origene*, Borla, Roma 1986.

⁷⁶ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 7, 48, 2.

⁷⁷ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 1, 11.

⁷⁸ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 33, 14.

⁷⁹ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 3, 40, 1.

Dumnezeu aprobă atât credința simplului creștin, cât și pietatea celor mai progresati!⁸⁰

Astfel este cazul apostolilor care începeau să creadă fără să cunoască, apoi au cunoscut mici aspecte secundare și, în sfârșit, au ajuns să „conțină” cunoașterea Tatălui, în timp ce Fiul le-o revela⁸¹. Mai înainte, în același *Comentariu la Matei*, Origene îi atribuie lui Isus cuvintele: „Dacă voi nu credeți, nu înțelegeți”; din faptul de a crede proporțional cu credința voastră, vă va fi dată înțelegerea. Iar Origene comentează această frază spunând că cel care pătrunde în inteligență, cel care rămâne în adevărul credinței și în învățătura lui Isus, va cunoaște adevărul și va fi eliberat cu ajutorul acestuia. Într-adevăr, a crede în Isus înseamnă mai puțin decât a cunoaște ceea ce s-a crezut. Nu se poate opune acesteia răspunsul dat de Isus increduli-tății lui Toma: „Fericiți cei care nu au văzut și au crezut”, pentru că Toma cerea o cunoaștere tangibilă, în vreme ce Origene punctează spre o cunoaștere spirituală, mistică.

Există o diferență între numai a crede și a cunoaște; a crede nu presupune în mod necesar cunoașterea a ceea ce se crede, în sensul atât de puternic pe care Origene îl atribuie cunoașterii: „Dacă voi rămâneți în cuvântul meu, spune Isus, voi veți cunoaște adevărul”. Fiii lui Eli, în ciuda educației lor făcute în templu, nu l-au cunoscut pe Domnul, după cum afirmă Scriptura (cf. *1Sam* 12,13), din cauza perversității lor. Nu este posibil să se cunoască Dumnezeu fără a fi dispuși spre el și fără purificarea propriului spirit. Cunoașterea lui Dumnezeu presupune uniunea cu el⁸².

Ca exemplu de credință este citat Abraham, care a avut o credință atât de mare, încât i-a fost calculată ca dreptate⁸³. Dar este posibil să se aibă dragostea de înțelepciune fără a o avea după cunoaștere⁸⁴. În același fel, se poate avea un suflet care crede, dar care nu gândește⁸⁵, de exemplu, atunci când omul se abandonează operației de castrare. Alexandrinul nostru face aici o aluzie tacită la istoria lui personală, iar termenul *logikón* are aici sensul comun, indirect religios, diferit de folosirea lui mai frecventă în operele acestuia.

În mod asemănător, Isus nu se încredea în cei care credeau în numele lui: „Nu oricine îmi zice «Doamne! Doamne!» va intra în împărăția cerurilor, ci acela care împlinește voința Tatălui meu, care este în ceruri” (*Mt* 7,21-23), ci numai în cei care se încredeau în el: pentru că cele două expresii nu au

⁸⁰ Cf. ORIGENE, *Contra Celsum*, 7, 46, 6.

⁸¹ Cf. ORIGENE, *ComMt*, 9, GCS 502, 18.

⁸² Cf. ORIGENE, *ComJn*, 19, 3, 12-20.

⁸³ Cf. ORIGENE, *ComMt*, 13, 7, GCS 157, 20.

⁸⁴ Cf. ORIGENE, *ComMt*, 15, 3, GCS 355, 22.

⁸⁵ Cf. ORIGENE, *ComMt*, 15, 3, GCS 354, 15.

același sens. A crede în numele lui Isus rămâne mai exterior decât a crede în el, pentru că acest fel de a crede presupune cunoașterea persoanei sale⁸⁶. Pe de altă parte, credința creștină înseamnă a accepta întregii credințe: nu se poate crede cu adevărat unei afirmații din Evanghelii privitoare la Isus, fără a crede în toate celelalte⁸⁷.

Origene adaugă o altă trăsătură diferenței dintre a crede și a înțelege, sprijinindu-se pe Psalmul 45(46): „Fiți disponibili (*scholásate*) și cunoașteți că eu sunt Dumnezeu”. A fi disponibili față de Dumnezeu presupune a fi purificat deja propriul spirit și a fi curățat deja propria inimă. „Există o mare diferență între cunoașterea care se adaugă credinței și credința de una singură”, deoarece cunoașterea implică uniune. De aceea, trebuie să fim „uniți” cu Dumnezeu, ca și Adam cu Eva, după cum ne spune *Cartea Genezei* 4,1⁸⁸.

Dar este necesar să facem distincție între a crede în sens slab și a crede în sens puternic, pentru că acest din urmă termen se apropie mai mult de cunoaștere: „Cum se poate spune ca cineva să creadă în Scriptură, fără a vedea în ea sensul Duhului Sfânt, în care Dumnezeu vrea să se creadă, mai degrabă decât în sensul cuvântului scris?”

Deci există un discurs în favoarea sensului spiritual al Scripturii, care este obiectivul principal al operei lui Origene și care nu va fi înțeles complet decât în beatitudinea cerească⁸⁹. Aceeași distincție se exprimă între credința parțială și credința perfectă. Samaritenii din Sihar, după sosirea lui Isus în regiunea lor, nu mai cred pentru că au auzit de la acea femeie, ci pentru că l-au văzut ei înșiși pe Isus. În această privință, Origene opune la fel faptul de a crede din auzite și cel în care Cristos însuși face să se nască intuiția în inimă, care găsește astfel, cu mare claritate, urmele adevărului. Este mai bine să se porceadă prin viziune (*dià eídous*), iar Alexandrinul evocă subiectul acestei distincții între *dià eídous* și *dià pisteôs* (2Cor 5,7). Desigur, credința este deja o carismă, un dar supranatural din partea lui Dumnezeu, dar ea este inferioară „cuvântului înțelepciunii” și „cuvântului cunoașterii”⁹⁰.

Într-un fragment din *Împotriva lui Celsus*⁹¹, Origene reproduce o frază a lui Celsus care vorbește despre credința creștinilor. Acesta afirmă că credința ia în stăpânire sufletul nostru, creând astfel adeziunea față de Isus Cristos. Dar Origene vede în această credință intervenția lui Dumnezeu.

⁸⁶ Cf. ORIGENE, *ComJn*, 10, 307ss.

⁸⁷ Cf. ORIGENE, *ComJn*, 20, 30, 268ss.

⁸⁸ Cf. ORIGENE, *ComJn*, 29, 14, 111.

⁸⁹ Cf. ORIGENE, *ComJn*, 10, 3, 298ss.

⁹⁰ Cf. ORIGENE, *ComJn*, 13, 53, 352ss.

⁹¹ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 3, 38, 1.

Noi avem credință și în sinceritatea evangheliștilor care nu manifestă niciunul dintre comportamentele artificiale ale sofisticii sau ale elocvenței grecilor.

În discuția asupra veridicității istoriilor păgânilor, pe care Celsus le opune celor creștine, intervine un concept care are o mare importanță în apologetica lui Origene, cel numit *ôphéleia*, adică utilitatea morală și spirituală a acestor povestiri pentru cei ce le ascultă. Origene nu găsește nicio utilitate de acest fel în istoria lui Aristeia, scrisă de Proconnesus, reproducă de Celsus, în vreme ce „noi povestim istoria lui Isus, aducând o justificare validă realității ei”. Apostolii ne povestesc această viață „ca fundament al istoriei creștinismului, încă de la fondarea ei”, cu prelungirile ei în primele veacuri creștine⁹². Acesta este unul dintre aspectele fundamentale ale apologeticii lui Origene, mai ales în *Împotriva lui Celsus*. Adăugăm un punct esențial: credința este opera harului:

Logosul divin spune că a pronunța un cuvânt, fie el și adevărat în sine și demn de crezare, nu este suficient pentru a atinge sufletul omenesc, fără puterea dăruită de Dumnezeu celui care vorbește, și este un har care se răspândește în cuvintele sale; un adevărat dar al lui Dumnezeu pentru cei al căror cuvânt este eficace⁹³.

Unitatea credinței dintre creștini lasă spațiu dezacordurilor și discuțiilor asupra unor puncte. Origene răspunde unui reproș al lui Celsus asupra spiritului sectar al creștinilor și spune că au existat discuții asupra anumitor cărți considerate ca fiind divine, sau asupra obligației de a supune creștinii veniți dintre neamuri obiceiurilor iudaice și, după același Paul, asupra altor puncte. Dar este necesar să se creadă în Sf. Scripturi.

Cine crede lui Cristos crede lui Moise, adică Vechiului Testament: este însuși Cristos cel care afirmă acest lucru: iar cel care crede în Moise va trebui să creadă și în Cristos⁹⁴. Legătura deja subliniată dintre credință și cunoaștere, ferm rămânând că credința precedă în mod necesar cunoașterea sau viziunea, are drept consecință că numai creștinii l-au putut vedea pe Cristos cel Înviat; nimeni dintre persecutorii săi nu l-a văzut⁹⁵. Într-adevăr, Domnul constată credința și-și îndepărtează privirea de la incredulitate⁹⁶. Origene devine ecoul cuvintelor pesimiste ale evangheliei: Când Cristos va reveni, va mai găsi credință pe pământ? Printre atâtea biserici, comentează Origene, Cristos nu va mai găsi degrabă nici măcar un credincios (cf. *Lc* 18,8): „Dacă noi judecăm lucrurile ținând cont de realitate, și nu luând în considerare numărul oamenilor adunați acolo, noi vom vedea că acum nu mai suntem credincioși”.

⁹² Cf. ORIGENE, *CCels.*, 3, 28, 1-11.

⁹³ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 6, 2, 25.

⁹⁴ Cf. ORIGENE, *HomJr*, 9, 2, 15.

⁹⁵ Cf. ORIGENE, *HomJr*, 14, 12, 61.

⁹⁶ Cf. ORIGENE, *HomJr*, 6, 1, 3.

Iar Origene amintește, în această privință, veacul în care existau martiri⁹⁷. Cu toată probabilitatea, aceste cuvinte au fost rostite în timpul domniei lui Filip Arabul (a domnit între anii 244-249). Cu mare verosimilitate, acesta a fost primul împărat creștin, atunci când împărăția pacea religioasă, iar mulțimile începeau să intre în Biserică, aducând cu ele și multă lăncezeală. Dar Origene nu știa atunci că persecuția era pe cale să revină – deși existau deja unele presentimente – o dată cu asasinarea și succesorul lui Filip, Decius, și că aceasta va fi prima persecuție cu adevărat universală. Isus este condamnat de către necredincioși, contestat de cei nesiguri⁹⁸.

Conținutul credinței

Credința începe atunci când cele trei Persoane divine, care sunt obiectul ei, fac ca aceasta să se nască în suflet:

Astfel este credința pe care noi o avem în Dumnezeu, prin Fiul său, care o întărește în noi... Da, noi îl adorăm pe Tatăl, admirându-l pe Fiul său care este Logos, Înțelepciune, Adevăr, Dreptate și tot ceea ce noi am învățat că este Fiul lui Dumnezeu: deci noi îl admirăm pe Cel care s-a născut dintr-un asemenea Tată⁹⁹.

Dar Fiul este adorat ca și Tatăl, după cum s-a spus puțin mai sus: „Noi îl adorăm pe unicul Dumnezeu și pe unicul său Fiu, Logos și Imagine... oferind rugăciunile noastre Dumnezeului universului și unicului său Fiu”¹⁰⁰.

Deci Fiul este, în același timp, mijlocitor și egal cu Tatăl. Și prin Isus și credința în el, noi credem în Tatăl¹⁰¹. Celsus predică credința în fondatorii școlilor filosofice:

De ce nu mai trebuie să se creadă în Dumnezeul suprem și în cel care ne învață că noi trebuie să-l adorăm numai pe el și să neglijăm restul, care este inexistent, sau care, dacă există, este demn de stimă, dar nu de adorație, nici de respect?¹⁰²

Trebuie să se creadă profeților care anunță sosirea lui Cristos¹⁰³. Pentru că s-a constatat asupra acestui punct împlinirea profețiilor lor, noi trebuie să credem și în tot ceea ce aceștia au mai spus. Frumusețile lumii ne înalță mințile spre Creatorul lor¹⁰⁴. Este necesar să credem în nemurirea sufletului¹⁰⁵.

⁹⁷ Cf. ORIGENE, *HomJr*, 4, 1, 7.

⁹⁸ Cf. ORIGENE, *HomJr*, 14, 8.

⁹⁹ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 8, 13, 27.

¹⁰⁰ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 8, 13, 18.

¹⁰¹ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 1, 52, 29, și în alte locuri.

¹⁰² Cf. ORIGENE, *CCels.*, 2, 10, 24ss.

¹⁰³ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 2, 8, 19.

¹⁰⁴ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 4, 26, 16.

¹⁰⁵ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 2, 60, 9.

Învierea lui Isus este obiect al credinței¹⁰⁶. Această credință se extinde la cărțile sacre al Vechiului și Noului Testament, deci și la profeți.

Multe alte texte din *Împotriva lui Celsus* se exprimă asupra temei credinței, făcând aluzii la lipsa credinței lui Celsus și a păgânilor, ca și a evreilor împotriva lui Isus, deși acest lucru fusese prezis de către profeți¹⁰⁷. Oricum, tot ceea ce s-a spus, deși adevărat în sine și demn de crezare, nu este suficient pentru a atinge sufletul uman¹⁰⁸: în plus, mai este necesar darul harului¹⁰⁹.

---

¹⁰⁶ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 2, 38, 12.

¹⁰⁷ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 3, 45, 4.

¹⁰⁸ Cf. ORIGENE, *CCels.*, 6, 2, 16.

¹⁰⁹ H. CROUZEL, „La fede secondo Origene”, în *Dizionario biblico-patristico. La fede nei Padri della Chiesa*, Borla, Roma 1999, 163-174.